

Herinneringen aan de bombardementen op Doetinchem in 1945

Rood-wit-blauwe vlaggetjes tussen het puin

Op de drempel van de bevrijding kreeg Doetinchem in 1945 de zwaarste tegenslag uit zijn geschiedenis te verduren. Op 19, 21 en 23 maart bombardeerden geallieerde vliegtuigen de stad. Daarbij vonden ongeveer 170 mensen de dood. Hoe beleefden en verwerkten de mensen die hun naasten verloren de ramp? tekst Sophie Reinders

Wim Scheerder herinnert zich de bombardementen nog zeer levendig. 'Ik was nog een kind en speelde veel met buurkinderen, mijn vader luisterde stiekem naar Radio Oranje, we waren aardig op de hoogte.' Zijn vader had een brood- en banketzaak in de Boliestraat en de oorlog was tot dan toe een relatief rustige, vredige tijd voor het gezin Scheerder. 'Verjaardagen werden uitbundig gevierd, vriendjes waren altijd welkom. Ik ging naar school, de wereld was nog klein.' Wim herinnert zich de noodlocaties waar de school ondergebracht werd: de sacristie, maar vooral ook de loods van het stationsgebouw. In zijn herinnering was de loods een oneindig lange ruimte waar lorries in waren gezet om de verschillende schoolklassen te scheiden.

De jongen van de bakkerswinkel

Er waren natuurlijk ook minder vredige momenten, die grote indruk op hem gemaakt hebben en flitsen in zijn geheugen zijn gebleven: het arriveren van een grote vrachtwagen die een overvalwagen

Ook in de ernstig verwoeste Boliestraat werden na de Bevrijding de vlaggen uitgestoken. Coll. Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers, Doetinchem

bleek te zijn en stopte bij het huis van de joodse familie Wolff. De familie werd voor zijn ogen uit huis gesleurd. 'Als kinderen gingen we, nieuwsgierig als we waren, na afloop naar de verzegelde deur kijken. Dat hele portaal rook naar een heel sterk schoonmaakmiddel, lysol. De Duitsers hadden het huis ontsmet, alsof er ratten hadden gewoond. Die geur zal ik nooit vergeten.' In de lente van 1945 keek de stad reikhalzend uit naar de ophanden zijnde bevrijding. 'Mijn moeder had een fles oranjabitter verstopt in huis, om hem aan te breken als het zover was.' Maar op 21 maart, tijdens het tweede bombardement, ging het gruwelijk mis. Wim, de jongste van negen kinderen, was thuis op het moment dat de bommen vielen. 'Twee zusjes waren aan het wandelen naar Hummelo, naar het rentmeesterhuis van het kasteel. Men wandelde veel. Bussen reden natuurlijk niet meer, fietsbanden waren er niet. Wat dat betreft was het een gezonde tijd.' De zusjes hoorden vliegtuiggerommel in de buurt van Doetinchem en liepen snel terug naar de stad. 'Ze kwamen aan bij de plek waar ooit de Gruitpoort stond en werden staande gehouden door een burgerwacht die tegen ze zei: "Meisjes, jullie hoeven niet verder te lopen. Jullie huis ligt plat en jullie moeder is dood."'

Met één voet in de kleine kamer

Achter de winkel in de Boliestraat had de familie Scheerder twee kamers, toepasselijk 'de grote' en 'de kleine kamer'

genoemd. Het was iets voor vijf uur. 'Mijn jongste zusje zat bolletjes wol uit te zoeken op de piano, mijn andere zus zat naast mij wat naaiwerk te doen en weer een ander zat te lezen. Moeder was ook in de kamer en stond op om thee in te schenken. Ze had net één voet in de kleine kamer gezet, toen de bommen vielen en het huis instortte.' Wim en zijn zussen kropen zo snel mogelijk uit het puin – 'ik hing aan een zusje, aan haar jurk of rok' – en renden naar de overburen. 'Mijn oudste zus zat helemaal onder de schrammen en sneden van het gesprongen glas.' Langzaam drong tot ze door dat ze niet compleet waren. 'Mijn vader was met mijn

'Mijn vaders overlevingsdrang was groter dan zijn verdriet'

broer Albert bij kapper Jansen op de Markt. Daar stortte ook alles in. De kapper is omgekomen. Mijn vader is vliegensvlug uit de scheerstoel gestapt en de hoek om gerend naar de plek waar ons huis zou moeten staan.' Toen de kinderen vader aan zagen komen, stamelden ze paniekerig: 'Moeke is nog niet tevoorschijn gekomen'. Zijn vader is toen, met de hulp van nota bene een Duitse officier, gaan zoeken tussen het puin. De kinderen werden naar een tante gebracht, even buiten de stad, terwijl vader Scheerder zocht naar zijn vrouw in de puinhopen van wat tot vijf uur die middag hun huis was. 'Ik herinner me nog dat we van top tot teen onder het stof

zaten. Dat stof had een bedorven luchtje. Tante was verpleegster en die heeft ons een voor een in bad gedaan en afgeschrobd.' Toen alle kinderen stofvrij waren, wachtten ze in spanning in de eetkamer op hun vader. 'Ik zie hem nog binnenkomen. Hij gaat zitten in de zetel, zucht even heel diep, kijkt ons aan en zegt: "Moeke is dood."' Tussen de twee kamers van het huis zaten grote ouderwetse deuren met zware balken. Wims moeder bleek een balk op haar nek gekregen te hebben. 'De kapelaan van onze parochie was ook ter plaatse en heeft haar nog het heilig oliesel kunnen geven. Mijn vader was in vijf minuten zijn woonhuis, zijn bakkerij, maar boven-

Doetinchem na de bombardementen, in mei 1945, vanuit de Heezenstraat naar de Markt, met onder andere het verwoeste stadhuis en de Catharinakerk.
Coll. Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers, Doetinchem

Boliestraat.
Doetinchem.

al zijn vrouw, de moeder van zijn negen kinderen, kwijt. In vijf minuten.' In de laatste dagen van de oorlog, waarin nog volop werd geschoten, was het gevaarlijk om een begrafenisstoet over straat te laten gaan. Er werd besloten de kleinste kinderen, die nog totaal in shocktoestand verkeerden, niet mee te laten gaan naar de begrafenis van hun moeder. 'Gezien de omstandigheden is dat wel verstandig geweest, maar ik heb er nog heel lang veel aan moeten denken. Het is heel moeilijk om dat allemaal een plaats te geven, maar toch is dat wel gelukt.' Wat volgde was een tijd van 'oppakken en doorgaan, niet zeuren'. Wims vader kreeg een bakkerswinkel middenin de stad toegewezen, een heel oud pand in de Hamburgerstraat. 'Het puin lag tot een meter hoog in de kamer.' Wim wist dat het huis van een andere bakkersfamilie geweest was, pas veel later hoorde hij tot zijn ontsteltenis dat het een joodse familie betrof die weggevoerd was naar

De Boliestraat vóór het bombardement. Rechts de vader van Wim Scheerder voor zijn bakkerszaak. Part. coll.

vernietigingskamp Treblinka. 'Ik kan me niet herinneren dat daarover gesproken werd. Wij kregen dat huis, onder hele rare omstandigheden natuurlijk, maar mijn vader was er blij mee. Zijn overlevingsdrang was groter dan zijn verdriet.' Scheerder fietst nu nog af en toe langs het pand, inmiddels een woonhuis: 'Als ik er nu nog weleens langskom, kijk ik er altijd even naar en denk: "Ik ken jou."' De fles oranjebitter van zijn moeder hebben ze nooit meer teruggezien.

De jongen van de sigarenwinkel
Hein Tomesen overleefde net als Wim Scheerder alle drie de bombardementen. Zijn gezin, dat naast Hein bestond uit twee zussen en twee broers, woonde op de hoek van de Waterstraat en de Korte Kapoeniestraat. 'De Waterstraat was een hele voorname straat. Je had de familie Sachtleven, die een handel in onder andere zaden en meel had, de synagoge zat er, het grote herenhuis van uitgeverij en drukkerij Misset, de particuliere bank van de familie Overling en twee belangrijke cafés waar de fanfare oefende en met Koninginnedag feest werd gevierd. Kortom, de straat was enorm levendig.'

Heins moeder had een sigarenzaak, zijn vader een schildersbedrijf. Zijn vader was het liefst naar de kunstacademie in Den Haag gegaan, maar door de crisis was dat niet mogelijk. De sigarenzaak van zijn moeder was een sociaal trefpunt, aldus Tomesen. 'Er stonden altijd een paar stoelen in de winkel, men las er de krant en sprak over van alles en nog wat, van de politiek tot het weer.' Om de hoek zat de katholieke school, maar ook de bewaarschool (de kleuterklas) en de mulo. 'De Kapoeniestraat was een echte volkswijk. Daar speelde echt van alles, van hard lachen tot hard ruziemaken. Dat ging vaak met dronkschap, vloeken en tieren.' Aan de overkant woonde de familie Diepenbroek, die een schoenmakerij had. De familie Berlijn handelde in kalveren, die voor de deur met handjeklap verhandeld werden. 'We hadden veel joden om ons heen', aldus Tomesen. 'Zaterdags in de Waterstraat voelde je echt de sabbat. Ze gingen dan gekleed met hoge hoeden op weg naar de synagoge. Dat vond je allemaal heel gewoon, maar het

had een leuke, bijzondere sfeer die ik me nog goed kan herinneren.' Tomesen kende de bakkersfamilie Scheerder goed. 'Scheerder was klant bij ons, en wij bij Scheerder! Bij een bakker blijven ze alleen niet hangen, maar in zo'n sigarenzaak werd alles verhandeld en bleef men kletsen. Daarom hoorden wij alles.' Tijdens de mobilisatie kwamen er veel Nederlandse militairen over de vloer, het gezin voelde daardoor de span-

ningen en dreigingen heel direct. 'Men verwachtte wat. Wij stonden daar als kinderen bij, probeerden dat allemaal op te vangen. Op 10 mei 1940 kwamen ze binnen marcheren: om vier uur 's ochtends hadden we de eerste Duitse militair in de winkel. Ik was toen tien jaar oud.' De familie kreeg daarna veel ingekwartierde Duitse soldaten in huis die kamers vorderden. 'Daar hadden we wel gesprekken mee, maar ze kwamen voornamelijk om te slapen of hun laarzen te poetsen.' Ook brachten joodse gezinnen soms bezittingen bij Heins vader. 'Bekers, schalen en rugzakken. Ik zie mijn vader nog zitten bij die koffers en hun namen en adressen daarop schrijven. En ik weet nog hoe ik kort daarna voor het raam zat en de familie Berlijn in een overvalwagen zag worden gedreven.' De ochtend van het eerste bombardement verliep aanvankelijk rustig. Hein

'Scheerder was klant bij ons, en wij bij Scheerder!'

was 's morgens nog heen en weer gelopen naar de gasfabriek. 'Daar liep altijd bijna kokend water uit de muur. En dat water gingen wij dan halen voor de was, we liepen met emmertjes water door de Waterstraat. We waren net weer thuis, toen er luchtalarm was en om half negen vielen de bommen naast ons huis, op een afstand van een smalle straat. Hein was op dat moment in de kelder. 'Het was daar één grote stofwolk. Toen ik uit de kelder kwam, zag ik de gevolgen. De huizen naast en tegenover ons waren veranderd in één grote puinhoop, het puin reikte tot aan ons huis. Op mijn slaapkamer lagen glassplinters en het bloed van onze buurkinderen zat tegen het behang.' Meerdere leden van het gezin Diepenbroek waren om het leven gekomen. De zonen Anton en Johan lagen onder het puin en werden later gered dankzij de hulp van een Duitse militair. 'Ik sprak onlangs hun zus Ria nog. Die is later non geworden en heeft zich zuster Josefa genoemd, omdat het op de dag van het bombardement de dag van Sint Josef was.' Tijdens het tweede bombardement, op 21 maart, was Hein alleen thuis met zijn vader. 'We waren bezig glas op te ruimen, te vegen, stof weg te halen. Mijn moeder was met mijn oudste zus en jongste broertje op bezoek bij de kinderen Diepenbroek die gewond in het ziekenhuis lagen. Een andere zus was apothekersassistente en werkte in Terborg, mijn oudste broer was tewerkgesteld bij de Duitse organisatie Todt om kolen te lossen uit spoorwagens. Zij waren allemaal onderweg naar huis en precies om vijf uur kwam dat grote bombardement. Mijn vader en ik vluchtten

Zicht op de verwoeste binnenstad van Doetinchem in april 1945. Op de voorgrond de restanten van het gemeentehuis, gezien vanuit de Waterstaat-Gasthuissteeg, met rechts de Lutherse Kerk.

Coll. Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers, Doetinchem

Wim Scheerder en Hein Tomesen.
Part. coll.

de kelder in, het was weer één grote stofwolk. We kwamen buiten en overall klonk gegil, gekrijs en alles brandde om ons heen.'

Hein rende door de Kapoeniestraat, langs een dood paard, en langs plassen olie die brandden als een fakkel. Hij vluchtte op bevel van zijn vader de brug over richting Dichteren, waar familie woonde. Zijn vader en de overige gezinsleden kwamen hem later die dag achterna. Ze overnachtten bij de koeien in de stal. Vanuit Dichteren zag Hein het derde bombardement. 'Na dat bombardement zijn we uit angst dat het front dichterbij zou komen en er dan onvoldoende plaats was om te schuilen naar familie op de boerderij 't Vossegat bij Wijnbergen vertrokken met een volgeladen handkar.' Daar hadden ze op aanraden van een Duitse militair een donkere doek over gelegd, want 'er werd geschoten op alles wat bewoog'. Ook in Wijnbergen waren evacués en Duitse soldaten, de bemanning van een stuk antitankgeschut. Nachts keken ze buiten naar het front. 'Je kon de inslagen van granaatvuur zien, een ring van licht.' Op de boerderij wachtten ze op de bevrijding; die volgde op 1 april. Niet lang daarna keerden ze terug naar Doetinchem om te kijken wat er over was van hun huis. 'Het huis was overeind gebleven, we hadden enkel wat schade aan pannen en glas en wat scheuren in

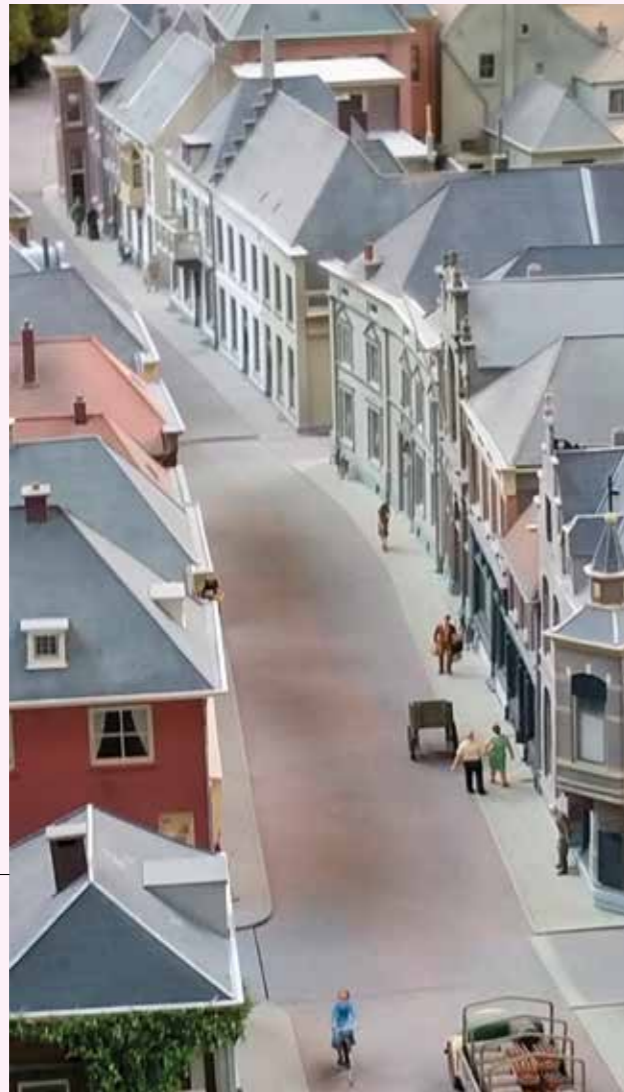
de muren. En nog belangrijker: wij hadden allemaal helemaal niets, geen letsel. Ons gezin heeft waanzinnig geluk gehad.'

Na de Bevrijding

Tien dagen na het verwoestende bombardement bevrijdden Canadese soldaten de stad. De bevrijding werd pas in augustus gevierd. 'In de stad heerste geen feestvreugde', zegt Scheerder. 'We waren vooral toeschouwers. Mensen die niks overkomen was, die zijn wel gaan vieren. Ik herinner me veel rood-wit-blauwe vlaggetjes.'

In de jaren die volgden werd de historische binnenstad van Doetinchem weer opgebouwd, en herrees ook de bijna geheel geruïneerde Catharinakerk, aanvankelijk zonder toren. De katholieke kerk aan de Waterstraat was niet meer in gebruik en was naar het Pasplein verhuisd. De joodse bevolking van Doetinchem was te klein geworden om de synagoge te herbouwen.

De levens van de twee jongens verliepen na de oorlog heel verschillend. Hein Tomesen studeerde in onder meer Den Haag en Leiden, deed zijn praktisch jaar in Amsterdam en keerde daarna terug naar Doetinchem als architect. Hij beschouwt het als zijn morele plicht om latere generaties over de oorlog te vertellen en schreef er een boek over: *Doetinchem. Vlucht uit de brandende stad*. Hein

Detail van de maquette die Herbert Scheerder van Doetinchem maakte.

Coll. Stadsmuseum Doetinchem

kreeg twee zonen, Diederik en Herbert, die na wat omzwervingen nu samen een modelbouwbedrijf in Amsterdam hebben. Zoon Herbert (1959) zag drie schilderijen die zijn grootvader in 1945 had gemaakt van het toen verwoeste Doetinchem en hoorde de verhalen van zijn vader. 'Hij zei op een dag: "Ik wil die stad weleens zien. Ik wil terugzien wat er vroeger was."' Zo is hij begonnen aan een grote maquette van Doetinchem, zoals de stad er voor de bombardementen heeft uitgezien. Tien jaar heeft hij over het project gedaan. De maquette is te zien in Stadsmuseum Doetinchem, waar ze geldt als een van de pronkstukken. Scheerder werd leraar en vertrok in 1963, net getrouwd, naar Sint Maarten. 'Er was daar een gebrek aan leerkrachten, ik heb er twee scholen mogen oprichten. Met 55 jaar ging hij, zoals daar gebruikelijk was,

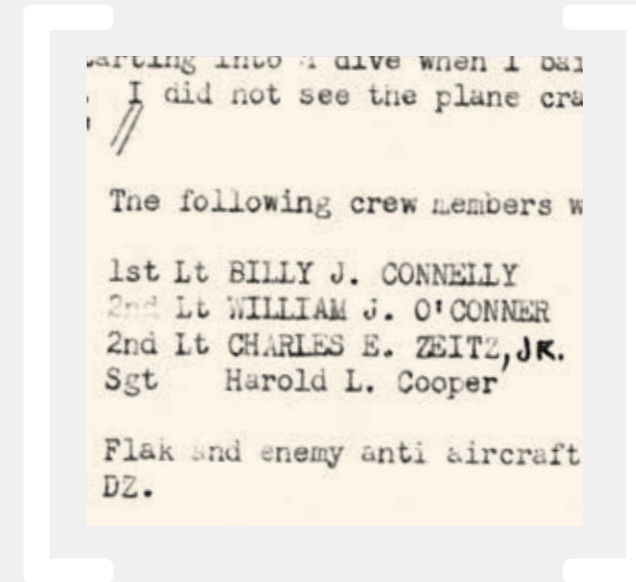
met pensioen en kwam in de catechese terecht. Bijna tien jaar lang bezocht hij als bisschoppelijk inspecteur katholieke scholen, ook op de omliggende eilanden. Voor de herinnering aan de oorlog was op Sint Maarten nauwelijks plaats: 'We vertrokken uit Nederland toen de wederopbouw nog in volle gang was en op het eiland hoorde je nooit iemand over de oorlog praten. Met het verstrijken van de tijd kwam ik tot de ontdekking dat de mensen op het eiland hun eigen "holocaust" en "bombardementen" hadden.' Daarmee doelt Scheerder op het nog altijd zeer tere punt van slavernij en op de orkanen. 'Als die toesloegen, stortten hele huizen in, complete gezinnen werden weggevaagd. Bij mij kwam toen toch het idee van bombardementen weer een beetje naar boven. Orkanen zijn heel vals. Die pakken boven de zee zout water

op en storten dat uit over het land, alsof ze het kunnen berekenen. Dat betekent dat er daarna niks meer groeit en bloeit.' Wim ziet nog meer overeenkomsten: 'Wat ik heb bewonderd in die mensen daar: het zijn vechters en ze zetten door. Hetzelfde zag ik ook in mijn vader en in vele anderen na de oorlog. Ze waren moedig, ze waren optimistisch, ze zetten door.'

De herinnering doorgeven

Een broer van Wim Scheerder werd psycholoog, twee werden ondernemer, een zusje werd verpleegster en twee werden onderwijzers. Drie zusjes trouwden met een bakker, een onbedoeld maar mooi eerbetoon aan hun vader. Wim keerde in 2000 terug naar Nederland en naar Doetinchem: 'Ik ben geboren en getogen in Doetinchem en dus was het logisch dat ik daar naar terugging.' In het museum in Doetinchem gaf Wim Scheerder sinds zijn terugkeer rondleidingen aan schoolkinderen. 'Het zegt de generatie van nu niks meer. Daar hebben wij dus een taak. Om de herinnering door te geven.' Scheerder vertelde de kinderen het verhaal van de bombardementen en probeerde de sfeer van toen over te brengen. 'Dat is heel lastig. Probeer kinderen alleen al maar eens uit te leggen hoe het voelt dat alles donker is, lampen uit, ramen afgeplakt, dat kunnen ze moeilijk bevatten in de wereld van nu waar alles licht is. Daarom vertelde ik altijd mijn persoonlijke herinneringen, daar kwamen dan vanzelf vragen bij op.' Hij werkte mee aan de samenstelling van een boekje dat *Het verhaal van Wim* heet en speciaal voor kinderen bedoeld is. En hij begon zijn rondleiding altijd bij de tot de verbeelding sprekende maquette van Hein Tomesens zoon. En zo ontmoetten de bakkerszoon en de schilderszoon elkaar tientallen jaren na de oorlog via 'hun kinderen' opnieuw in Doetinchem, bij de maquette van de uit het puin herrezen stad. ●

Sophie Reinders is neerlandica en werkt aan de Radboud Universiteit aan een proefschrift over vrouwenalba amicorum.

Monument voor Dakota 43-15102

In de speciale database van oorlogsmonumenten van het Nationaal Comité 4 en 5 mei staan meer dan 3500 grote en kleine monumenten die herinneren aan de Tweede Wereldoorlog of oorlogen en vredesmissies waarbij nadien Nederlanders betrokken waren. Met zo veel monumenten in de database moet die wel volledig zijn. Om die volledigheid te testen ging ik op zoek naar een monumentje voor een Amerikaanse Dakota die op de eerste dag van Operatie Market Garden op 17 september 1944 tijdens de luchtladingen in Groesbeek was neergehaald door de Duitsers. Mijn opa vertelde mij als kind al eens over de crash. Het vliegtuig kwam neer vlak bij het huis waar nu een achterachterneef van mij woont. Via de familietamam had ik vernomen dat sinds 17 september 2006 aan de zijgevel van het huis, op privéterrein, een eenvoudige plaquette is bevestigd ter herinnering aan de bemanning. In de database vond ik de plaquette inderdaad terug. Op de plaquette staat bij vier van de bemanningsleden – te weten Billy J. Connelly, William J. O'Connor, Charles E. Zeitz jr. en Harold L. Cooper – de afkorting KIA ('killed in action'), en bij één bemanningslid, sergeant John G. Lockwood RTD ('returned to duty'). Ik was benieuwd wat er van

die laatste geworden was. Via FamilySearch vond ik dat John G. Lockwood, geboren 14 mei 1907, de oorlog had overleefd en op 8 april 1971 is overleden in Los Angeles. Hij nam volgens de website fold3.com op 8 december 1942 dienst in het leger 'voor de duur van de oorlog plus zes maanden'. Bij fold3.com kan ook worden gezocht in de zogenaamde 'Missing Air Crew Reports WWII'. Tijdens de debriefing na de crash van de Dakota 43-15102 werd John Lockwood als volgt geciteerd: 'All of the [15] paratroopers had been dropped and I noticed flames enveloping the bolero tank valves and around the front of the cockpit. The plane was starting into a dive when I bailed out of the plane at approximately 250 to 300 feet. I did not see the plane crash nor did I see any members of the crew thereafter.' Volgens ooggetuigen in het vliegtuig dat meteen achter de gecrashte Dakota vloog verliet inderdaad maar één parachute het brandende vliegtuig. Het vliegtuig crashte in vijandelijk gebied. John Lockwood landde in zogenaamd 'friendly territory' en werd twee dagen later alweer gerapporteerd als 'returned to duty'. De oorlog wacht op niemand.

Ruud Straatman

is hoofd collectie en uitgeverij bij het CBG